

सोयाबीन पिकावरील रोग व त्यांचे नियंत्रण

प्रा. सचिन गोटे
सहाय्यक प्राध्यापक
वनस्पती रोगशास्त्र विभाग
कृषी महाविद्यालय, गेवराई तांडा

कु. शितल पुडके
आचार्य पदवी विद्यार्थिनी
वनस्पती रोगशास्त्र विभाग
कृषी महाविद्यालय, नागपूर

प्रा. रुपाली देशमुख
सहाय्यक प्राध्यापिका
कृषीशास्त्र विभाग
कृषी महाविद्यालय, गेवराई तांडा

महाराष्ट्रात खरीप हंगामात घेतले जाणारे महत्वाचे पिके सोयाबीन, कापूस, उडीद, मुग इत्यादी. त्यापैकी सोयाबीन हे खरीप हंगामात महाराष्ट्र राज्यात खुप मोठ्या प्रमाणात पेरणी केली जाते. कमीत कमी खर्चात जास्तीत जास्त उत्पादन देणारे पीक म्हणून सोयाबीनची ओळख होत आहे. सोयाबीन मध्ये तेलाचे प्रमाण २०% व प्रथिनांचे प्रमाण ४०% आहे. महाराष्ट्रात वेगवेगळ्या भागांत खुप मोठ्या प्रमाणात सोयाबीन पेरणी होते. मागील काही वर्षांपासून विदर्भामध्ये सोयाबीन पिकाचे लागवड खालील क्षेत्र दिवसे दिवस वाढत आहे, त्यामुळे विदर्भातील काही जिल्हाना सोयाबीन हब म्हणून ओळखले जात आहे. सोयाबीन या पिकाचे उत्पादन जर वाढवायचे असेल तर त्यासाठी पिकाची योग्य ती काळजी घ्यावी लागते. सोयाबीन या पिकावर विविध प्रकारच्या रोगाचा प्रादुर्भाव दिसून येतो. जर योग्य त्यावेळी पिकावरील रोग नियंत्रण नाही करता आले तर त्याचा परिणाम हा पिकाच्या उत्पादनावर होतो.

सोयाबीन या पिकावर विविध प्रकारचे रोग आढळून येतात त्यापैकी तांबेरा, करपा, मूळ व खोड सडणे, पानांवरील बुरशीजन्य ठिपके, मोडक इत्यादी. वरील सर्व प्रकारचे रोग हे सोयाबीन या पिकावर आढळतात.

तांबेरा:

तांबेरा हा रोग सोयाबीन या पिकावर आढळतो. हा रोग भारतामध्ये पहिल्यांदा मेघालय राज्यात आढळून आला होता. त्यानंतर हा रोग कमी किंवा जास्त प्रमाणात सोयाबीन या पिकावर आढळतो. मागील काही वर्षांपासून हा रोग महाराष्ट्र राज्यातील दक्षिण भागात आढळत आहे. त्यामुळे त्याचा परिणाम पिकाच्या उत्पादनावर दिसून येत आहे.

लक्षण:

तांबेरा या रोगाचे लक्षणे हे प्रामुख्याने पानावर दिसून येतात. पानाच्या खालच्या बाजूला किंवा मागील बाजूला लहान तपकिरी रंगाचे ठिपके दिसून येतात. आणि काही वेळेस तांबेरा या रोगाचा प्रादुर्भाव हा खुप मोठ्या प्रमाणात असेल तर सोयाबीन या पिकाचे पाने हे खराब होतात किंवा त्यामुळे त्याचा परिणाम हा पिकाच्या प्रकाश

संश्लेषण प्रक्रियेवर होतो आणि त्याचा परिणाम पिकाच्या उत्पादनावर होतो त्यामुळे पिकाचे ५० टक्के पर्यंत पिकाचे उत्पादन कमी होते.

नियंत्रण:

रोगास प्रतिकारक पिकाच्या जातीचा वापर करायचा आणि तांबेरा हा रोग कमी करण्यासाठी विविध प्रकारच्या बुरशीनाशकांचा वापर करायचा त्यापैकी मॅनकोझेब ०.२५% / १ ग्रॅम, किंवा थायोफीनेट मिथाईल ०.०५% १ मिली / लिटर पाणी फवारणी करावी

करपा:

लक्षण:

करपा हा रोग सोयाबीन पिकावर आढळतो, हा रोग पिकावर ती आढळल्यानंतर जे काही रोगग्रस्त झाड आहे त्या झाडावरील शेंगा मधील ची काय सोयाबीनची दानी आहे पाने लहान व आकुंचन झाल्यासारखे दिसून येतात व तपकिरी रंगाची दिसते आणि हा रोग जर सुरवातीच्या काळामध्ये पिकावर आढळून आला म्हणजे पिकाच्या वाढीच्या टाइम मध्ये जर दिसून आला तर झाडाच्या पानावर व शेंगांवर तपकिरी रंगाचे ठिपके दिसून येतात व त्यावर बुरशी आढळते आणि ज्यावेळी वातावरणी बुरशीच्या वाढीसाठी अनुकूल असते त्याच वेळी ही बुरशी आढळून येते.

नियंत्रण:

रोगास प्रतिकारक पिकाच्या वाणाचा किंवा जातीचा वापर करावा आणि पेरणी करते वेळेस बियाण्याला बुरशीनाशकाची बीज प्रक्रिया करावी थायरम किंवा कॅप्टन ३ ग्रॅम/ किलो बियाणे आणि फवारणीसाठी कार्बेन्डाझिम १ ग्रॅम / लिटर पाणी.

मूळ व खोड सडणे:

लक्षण:

मागील काही दिवसांपासून हा रोग सोयाबीन या पिकावर ती खुप मोठ्या प्रमाणात दिसून येत आहे हा रोग प्रामुख्याने पिकाचे मूळ किंवा कुणाच्या भागावर दिसून येत

आहे यामध्ये झाडाचे प्रथम पाने पिवळसर पडतात व त्यानंतर गळून जातात आणि नंतर ते खराब झालेली झाडे ही मरून जातात आणि जे खराब झाले झाड आहे त्यांच्या खोडाच्या जमिनीलगतच्या भागावर घट्ट तपकिरी व काळपट कलरचे ठिपके दिसून येतात आणि या रोगाची प्रमुख लक्षणे म्हणजे आपण जर रोगग्रस्त झाडे उपटून बघितले तर ती सहज उपटून येतील.

नियंत्रण:

आपण जे काही बियाणे पेरणीसाठी वापर करणार आहोत त्या बियाण्यांना प्रथम बुरशीनाशकाची ट्रीटमेंट द्यायची आहे त्यामध्ये थायरम किंवा कार्बेन्डाझिम १-२ ग्रॅम / किलो बियाणे किंवा जैविक ट्रीटमेंट द्यायचे असेल तर ट्रायकोडर्मा व्हिरीडी ४-५ ग्रॅम / किलो बियाणे याप्रमाणे द्यायची आहे.

मोडॅक:

सोयाबीन या पिकावरती हा रोग प्रामुख्याने आढळतो हा रोग विषाणूजन्य आहे हा रोग जे काही रोगग्रस्त बियाणे किंवा जे काही कीटक आहेत त्याद्वारे हा रोग पसरतो.

लक्षण:

हा रोग सोयाबीन पिकावर आधुनिक असल्यामुळे मोठ्या प्रमाणात दिसून येतो सुरुवातीच्या काळामध्ये हा रोग झाडाच्या पाना वरती आलो होतो या रोगामध्ये रोगग्रस्त झाले आहेत त्यांच्यापासून जी काही वांगली झाली आहे किंवा निरोगी आहेत अशा झाडावर हा प्रादुर्भाव दिसून येतो रोगग्रस्त झाडाची पाणी ही गडद किंवा हिरवट कलरची ठिपके वाचते किंवा चट्टे दिसून येतात आणि रोगाचे प्रमाण किंवा तीव्रताही वाढली असल्यावर पानाच्या जो कडेचा भाग आहे तो खालच्या बाजूला वळून पाने ही खोपडी होतात रोगग्रस्त पानाचा आकार कमी किंवा लहान होते रोगग्रस्त झाडाची वाढ खुंटते जे काही रोगग्रस्त झाडे आहेत त्यांच्या शेगांमध्ये दाणे भरत नाहीत आणि जर भरले तर ते आकाराने लहान किंवा आकुंचन झाल्यासारखे आपल्याला दिसून येतात.

नियंत्रण:

आपण जे काही बियाणे पेरणीसाठी वापर करणार आहोत ते बियाणे विषाणू मुक्त असायला हवे आणि तशाच बियाण्याचा वापर आपण पेरणीसाठी करावा. रोगप्रतिकारक बियाण्याच्या जातीचा वापर करावा. रोगग्रस्त झाडे शेतात असतील तर ते उपटून नष्ट करावीत. उन्हाळ्यामध्ये खोलगट नांगरणी करावी आणि किडीच्या नियंत्रणासाठी कीटकनाशकाचा वापर करावा.

पिवळा मोडॅक:

सोयाबीन या पिकावर पिवळा मोडॅक हा रोग मुंगबीन येलो मोडॅक या विषाणूमुळे उद्भवतो हा रोग सोयाबीन या पिकांमध्ये पांढरी माशी या किडीद्वारे पसरतो आपण जर रोगास बळी पडणाऱ्या वाणांचा वापर लागवडीसाठी केला तर सोयाबीन वर या रोगाचा प्रादुर्भाव खूप मोठ्या प्रमाणात दिसून येतो. उदा. जे एस ३३५ या सोयाबीन वाणावर या रोगाचा प्रादुर्भाव खूप मोठ्या प्रमाणात दिसून येतो.

लक्षण:

या रोगाची लक्षणे ही प्रामुख्याने रोगग्रस्त झाडाच्या पानावर दिसून येतात पानांच्या शिरांमधील भागावर फिकट व पिवळसर ठिपके दिसून येतात आणि काही कालांतराने ठिपक्यांचा आकार वाढून पूर्ण पान हे पिवळसर दिसून येते आणि पानांमधील जे काही हरितद्रव्य आहे त्यांचा हास होतो.

नियंत्रण:

पेरणी करताना रोगप्रतिकारक बियाण्याच्या जातीचा वापर करावा उदा. जे एस २०-२९, जे एस २०-६९. शेतामध्ये रोगग्रस्त झाडे दिसतात उपटून नष्ट करावीत. पिवळा मोडॅक या रोगाचा प्रसार पांढरी माशीद्वारे होत असल्यामुळे या किडीचे नियंत्रण करावे. पेरणी केल्यानंतर ३५ दिवसांनी ०.५ टक्के निंबोळी अर्काची फवारणी करावी. पांढरी माशीचे नियंत्रण करण्यासाठी दहा ते बारा पिवळे चिकट सापडे लावावे.

(संपर्क: +९१ ९०११३१६२८८)

